

original scientific article
received: 2015-03-05

UDC 314.15:316.7(497.4)

METAFORE MEŠANJA KULTUR V ŽIVLJENJSKIH ZGODBAH MIGRANTOV

Alenka JANKO SPREIZER

Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Inštitut za medkulturne študije, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: alenka.janko.spreizer@fhs.upr.si

IZVLEČEK

Prispevek obravnava zbrane življenjske zgodbe pripadnikov druge generacije migrantov oziroma migrantov in njihovih potomcev. V prvem delu predstavlja izbrane antropološke teorije, ki razpravljajo o metaforah mešanja kultur. V drugem delu pa analizira segmente iz življenjskih zgodb migrantov ter njihovo interpretacijo kulture skozi metafore mešanja kultur, pri čemer je uporabljen formalistični model etničnosti.

Ključne besede: druga generacija migrantov, metafore mešanja kultur, Istra, Slovenija, brikolage, hibridnost

LE METAFORE DELLA MESCOLANZA DI CULTURE NELLE STORIE DI VITA DEGLI EMIGRATI

SINTESI

L'articolo raccoglie le storie di vita degli emigrati, fino alla seconda generazione ovvero degli emigrati e dei loro discendenti. Nella prima parte, l'autrice presenta selezionate teorie antropologiche che trattano le metafore della mescolanza di culture, nella seconda parte invece analizza alcuni tratti delle storie di vita degli emigrati e la loro interpretazione della cultura attraverso la metafora della mescolanza di culture, utilizzando il modello formalistico dell'etnicità.

Parole chiave: seconda generazione di emigrati, metafore della mescolanza di culture, Istria, Slovenia, bricolage, ibridismo

IZHODIŠČE PROBLEMA

Izhodišče članka vodi razmislek, ali se antropološki in drugi znanstveni opisi empiričnih dejstev kulture in diskurzi o »večetničnih« in/ali »večkulturnih« skupinah dovolj uspešno izmikajo naturaliziranim rabam kulture in etnije¹, glede na to, da so raziskovalci večkrat pozvali k manj esencialističnim koncepcijam. Namen pričujočega prispevka je skozi življenjske zgodbe ljudi (Janko Spreizer in Greco, 2011), s katerimi smo opravili poglobljene intervjuje v okviru projekta BRIDGE², predstaviti naracije o metaforičnem mešanju kultur. V teoretičnem delu članka bom pokazala, na kakšen način so poskušali različni družbeni raziskovalci preseči zadrege ob razpravi o heterogenosti kultur ljudi, njihovih mnogoterih etničnih pripadnostih in sestavljenih identitetah. Izpostavila bom, da pojma hibridnost in *bricolage*, s katerimi se označuje tudi metafore mešanja kultur, nista neproblematična, saj nas kritična analiza pojmov vrne k ponovnem premisleku o konceptu kulture. V empiričnem delu članka bom pokazala, kako so sogovorniki emsko interpretirali svoj položaj in doživljanje svoje *drugosti* glede na mnogotere kulturne in etnične pripadnosti, o katerih se identitetno izrekajo. Orisani bodo predvsem tisti deli iz naracij, ki omogočajo uvid v interpretiranje prehodne kulturne in neprehodne etnične razlike v povezavi z upravljanjem različnih kulturnih repertoarjev (Šumi, 2000, 23)³. Osvetlila bom zlasti reprezentacije rabe lastnih kulturnih repertoarjev izbranih sogovornikov, ki govorijo o kulturni pripadnosti in raznolikosti, različni etnični pripadnosti svojih prednikov ter o svoji večkulturnosti.

DRUGA GENERACIJA MIGRANTOV OZIROMA
MIGRANTI IN NJIHOVI POTOMCI

Izraz druga generacija migrantov (v nadaljevanju DGM) se je v okviru teorij migracij sprva začel uporabljati v ZDA, v 80. letih 20. stoletja, ko so predvsem

sociologi ugotovili, da se procesi integracije ljudi z imigrantskim poreklom razlikujejo med različnimi migranti in da je vsaj v delu prebivalstva z imigrantskim poreklom mogoče opaziti socialno izključenost. S pojmom DGM so bili označeni »otroci, ki so se rodili na ozemlju ZDA in imajo vsaj enega starša rojenega v tuji državi, ali otroci, ki so se rodili v tuji državi in so se v ZDA priselili pred 12. letom starosti« (Portes in Zhou, 1993, 75). Kmalu so na samo problematičnost koncepta opozorili družbeni raziskovalci, zaradi težav ob predelitvi pojma prve in druge generacije, saj bi denimo otroci imigrantskih staršev, ki se preseljujejo sočasno s svojo družino, lahko bili šteti k prvi generaciji⁴. Nekateri so izpostavili tudi problematičnost kriterija kraja rojstva. Izraz DGM se lahko nanaša na »v državi prihoda rojene otroke imigrantskih staršev, ki imajo vsaj enega imigrantskega starša« oziroma se nanaša na »v drugi državi rojene otroke imigrantskih staršev«. Hkrati skupina otrok, rojena v tujini in priseljena v novo državo pred svojim 12. letom velja pri nekaterih avtorjih za poldrugo generacijo oziroma 1,5 G: opredelitev naj bi se nanašala na ljudi, ki so prišli v »novo državo« pred ali med najstniškimi leti. Posebej pomembno pri teh definicijah je, da naj bi bili v proces socializacije otroci vključeni že v svoji domovini, nato pa naj bi se naprej socializirali v novi državi, kamor so se preselili njihovi starši (Janko Spreizer, 2011, 12). Bistvena lastnost pripadnikov DGM naj bi torej bila, da so se rodili drugje ali v državi, kamor so prišli njihovi starši in so se nato socializirali skozi šolski sistem v državi, ki so jo njihovi starši izbrali za ciljno državo njihove migracije. Pomembno je tudi, da zaradi svojega porekla obvladujejo več različnih kulturnih repertoarjev; izpostavljajo vsaj šolskega v t.i. »državi priselitve« staršev in domačega, ki naj bi se od slednjega razlikoval. Na drugi strani pa so nekateri opozorili, da je izraz DGM v tehničnem smislu oksimoron, ker označuje tudi v državi prihoda rojene otroke z vsaj enim imigrantskim staršem; osebe se namreč ne morejo roditi v neki državi in se hkrati tudi priseliti vanjo (Rumbaut, 2008, 347). V Za-

- 1 K podobnim razmislekom sta vabila tudi mednarodni antropološki simpozij *Onkraj esencializmov: izzivi antropologije v 21. stoletju*, ki je potekal od 25. do 27. novembra 2010 na Filozofski fakulteti v Ljubljani in je opozarjal na problematiko metodološkega nacionalizma 21. stoletja ter simpozij *Kultura mešanosti*, ki je bil organiziran na Inštitutu za družboslovne študije Znanstvenoraziskovalnega središča Univerze na Primorskem in v okviru sekcije za medkulturne študije Slovenskega sociološkega društva. Drugi simpozij je potekal v Kopru 10. junija 2014 (Sedmak in Zadel, 2014). Njegova osrednja vprašanja so bila »medkulturna srečanja, medkulturno, medversko in medjezikovno prepletanje in prevpraševanje hibridnih, transkulturnih, multiplih in mešanih identitet« (Sedmak, 2014).
- 2 BRIDGE je krajše ime projekta Uspešne poti za drugo generacijo migrantov, ki ga je sofinancirala Evropska skupnost v okviru sheme Grundtvig, 502260-LLP-2009-1-IT-GRUNDTVIG-GMP. Gre za evropski projekt, ki je nastal v sodelovanju med različnimi organizacijami iz sedmih evropskih držav. Konzorcij je vključeval institucije: Università degli Studi di Milano, Facoltà di Scienze Politiche, Italija (nosilec projekta); BEST Institut für berufsbezogene Weiterbildung und Personaltraining GmbH, Avstrija (koordinator); Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije Koper, Slovenija; University of Glasgow, Faculty of Education, Združeno kraljestvo; CFL Centrum för Flexibel Lärande Söderhamn, Švedska; ROC Nijmegen, Nizozemska in WREDE Ideenmanagement & Projektbetreuung, Nemčija. Projekt je bil aplikativen, z namenom izdelave programov in učnih gradiv za učitelje. Slovenski partnerji smo zbrali 20 biografij, da bi jih uporabili pri oblikovanju gradiv za svetovalce odraslim kot primere življenjskih položajev, v katerih se znajdejo migranti druge generacije.
- 3 Izčrpno študijo o kulturi, etničnosti in mejnosti primerjajte Šumi, 2000.
- 4 V podobnem smislu na problematičnost koncepta opozarjata tudi Medvešek in Bešter (2010, 98). Pojasnujeta, da izraza migrantski otroci ali potomci imigrantov označujeta osebe z migrantskim ozadjem, ki so se v Slovenijo priselile do svojega 14. leta ter osebe rojene v Sloveniji, z vsaj enim staršem (ali obema) imigrantom. Več o različnih kategorijah otrok priseljencev primerjajte tudi Vižintin (2013, 35-36).

hodni Evropi gre med raziskovalci migracij za razmero-
ma na novo opažen fenomen v njihovih državah, saj so
pojem začeli uporabljati zlasti v devetdesetih letih 20.
stoletja. Ena od tem, ki povečujejo zanimanje evropskih
strokovnjakov je primerjava integracijskih procesov in
zaposlovanja imigrantov v različnih evropskih državah
(Crul in Vermeulen, 2003; Nekby, 2002; Westin, 2003;
Worbs, 2003). Pomembno je vedeti, da strokovnjaki v
nekaterih evropskih državah ne uporabljajo pogosto
izraza DGM⁵ in da so nekateri opozorili na nevarnost
etiketiranja. Ker je koncept DGM lahko problematičen,
smo v alternaciji uporabljali tudi pojme migranti in nji-
hovih potomci (Janko Spreizer, 2011; Greco, 2011). V
raziskavi smo velikokrat uporabljali to besedno zvezo
tudi iz razloga, da je v pisanju o migracijah znotraj študij
v Sloveniji ta besedna zveza bistveno bolj uveljavlje-
na. Vendarle velja poudariti, da ni neproblematična, saj
je prav tako oksimoron (cf. Rumbaut, 2008, 347): med
migrante se šteje tudi tiste, ki so rojeni v Sloveniji, imajo
slovensko državljanstvo, so socializirani v slovenskem
šolskem sistemu in se v Slovenijo niso nikoli priselili.
Potemtakem se jih med imigrante prišteva predvsem
zato, ker so se rodili migrantskim staršem.

METAFORE MEŠANJA KULTUR?

Antropologi so pojasnjevali problematično zastavlje-
ni koncept kulture, ki se je vezal na fiksno zamejene
teritorije in ki se je velikokrat enačil z etnijo, katere pri-
padniki govorijo enoten jezik in živijo na določenem
teritoriju (Čapo Žmegač, 2003; 2010; Gregorič Bon, Re-
pič in Janko Spreizer, 2013; Gupta in Ferguson, 1992;
Malkki, 1992; Šumi, 2000). Prav tako so v razpravah
presejali pojmovanja o »čistosti« kultur ter poudariti
njihovo heterogeno in dinamično oblikovano naravo.
V tem delu prispevka predstavljam izbrane koncepte iz
študij migracij in deteritorializiranih ljudi (Papastergia-
dis, 2000), ki so antropologom omogočile ponovni pre-

mislek o pojmu kulture, ob čemer so izpostavili njegovo
heterogeno, dinamično in deteritorializirano zastavljeno
pojmovanje. Zlasti v študijah migracij se v zvezi s temi
procesji govori še vedno dokaj esencialistično o »več
kulturah« in vsaj dveh domovinah ter o obvladovanju
»dveh kultur«, pa tudi o sestavljenih oziroma mnogote-
rih identitetah (cf. Milharčič Hladnik, 2011). Prikladno
raziskovalno polje, ki vprašanjem upravljanja in kombi-
niranja z različnimi kulturnimi repertoarji omogoča do-
daten uvid, so seveda tudi večkulturne regije ob držav-
nih in geografskih mejah (cf. Jurić Pahor, 2012; 2014;
Knežević Hočevan, 1999; Sedmak, 2011; Šumi, 2000)⁶.

Medtem ko so nekateri antropologi znotraj svoje
vede že v prejšnjem tisočletju opravili temeljito refle-
ksijo pojma kulture in so se pojmu bili pripravljene celo
odpovedati (cf. Janko Spreizer, 2009; cf. Šumi, 2000)
se zdi, da se vedno znova postavlja zahteva po opomi-
njanju na pretekle razprave o heterogenosti kulture in
njenih metaforah, s katerimi želijo podčrtati dinamično,
skozi družbene procese in stike z drugimi ljudmi obliko-
vano heterogeno, sestavljeno kulturo. Na heterogenost
kulture so ciljali zlasti s koncepti hibridnosti⁷, katerih
raba se je razširila v času večjega zanimanja za študije
migracij in mobilnosti (Papastergiadis, 2000) in v pri-
merih, ko je bil izpostavljen zlasti transnacionalizem
(Glick Schiller, Basch in Szanton Blanc, 1992). Tudi v
sistemskih pristopih pri raziskovanju globalizacije, ko so
raziskovalci pojasnjevali številne premike prebivalstva,
kapitala, kulturnih tokov, heterogenost kulturnih reper-
toarjev v kontekstu postkolonializma, so uporabljali raz-
lične metafore. Nekateri znanstveniki so za izpostavlja-
nje kompleksnosti in sestavljenosti kulture uvedli tudi
pojme, kot so kreolizacija (Hannerz, 1987) in brkljanje
oziroma *bricolage* (Lévi-Strauss, 2004)⁸.

Prek predstavitve pojmov hibridnosti in *bricolage* že-
limo opozoriti na premislek k uvajanju terminov, ki so
morda modni, a ne odpravljajo starih zagat s pojmom
kulture, kakršni sta denimo esencializiranje in reifikaci-

5 Nekateri raziskovalci izraz DGM vendarle uporabljajo. Tako so leta 2011 izdali v okviru revije *Mobilities* tematsko številko, namenjeno drugi generaciji migrantov in vračanju.

6 Ponovno so razprave o spremenjenih konceptualizacijah kulture v antropologiji v zadnjih dveh desetletjih vpeljali teoretiki, ki jih označujejo kot teoretike antiimigrantskega kulturalizma (cf. Baskar, 2004), čemur se v pričujočem članku zaradi omejenega prostora ne moremo posvetiti.

7 Na eni strani se pojem uporablja za nekritično slavljenje sledov kulturnega sinkretizma, ki naj bi predpostavljali simbiotične odnose, ne da bi se namenilo ustrezno pozornost proučevanju ekonomskih, političnih in družbenih neenakosti. Coombas in Brah (2000) opozarjata, da kritično proučevanje hibridnosti zahteva od bralcev upoštevanje mnogoterih rab in pomenov izraza, ki je odvisen od konfiguracij družbenih, kulturnih in političnih praks, v katere je izraz umeščen v določenem času. Na drugi strani je priznavanje kulturne raznolikosti paradoksalno zagotovilo podlago za zahtevanje političnih pravic, ki se je lahko mobiliziralo na podlagi sklicevanja na etnično partikularnost: nekateri v tem smislu govorijo o strateškem esencializmu (Spivak, 1993; Hall, 1990; Parry, 1994; Lazarus, 1994; vsi navedeni v: Coombas in Brah, 2000, 1). Takšni poskusi se lahko ujamejo v zanko, ki je podobna južnoafriškemu primeru apartheida, saj se priznavanje etničnih partikularnosti namreč lahko nevarno približa reproduciranju ideje »ločenega razvoja«. Iz tega razloga je treba v primeru uporabe koncepta hibridnosti pojem vedno kontekstualizirati in ga postaviti v zgodovinski ter geopolitični okvir. S hibridnostjo se pogosto povezujejo tudi razprave o multikulturalizmu: razlika med njima je, da multikulturalizem vedno zajema politično dimenzijo, ki hibridnosti v veliko primerih umanjka, saj se izraz pogosto uporablja zgolj za kulturni deskriptor, kjer je kultura pogosto predstavljena kot avtonomna, neodvisna od političnih in družbenih determinant. Ena od težav s hibridnostjo je, da se mobilizira v kulturni sferi in da se premalo razpravlja o njenih institucionalnih okvirih.

8 *Bricolage* ohranjam v francoskem izvirniku, ker slovenski prevod brkljanje, s katerim se označuje točno določene, a sproti improvizirane dejavnosti »domačega mojstra, ki z iznajdljivostjo, improviziranjem in zavzetostjo rešuje probleme, kakršni se mu zastavljajo v vsakdanjem življenju« (Lévi-Strauss, 2004, 28) ne izraža dovolj jasno pomena francoskega izvirnika, kakor nakazuje tudi opomba prevajalke.

ja. Hibridnost ima zagonetni pomen (Coombes in Brah, 2000; Kraidy, 2002; 2005). Koncept, ki ga uporabljajo tudi v biologiji, so v 18. stoletju uporabljali pri študiju medrasnih stikov, za legitimiziranje rasne dominacije ljudi, ki so veljali za belce. Raba izraza je dobila nov zagon z dekolonizacijskimi gibanji, ki so se začela v 19. stoletju, močno pa so se razmahnila po drugi svetovni vojni (Kraidy, 2002, 5). Hibridnost je postala tudi eden izmed bistvenih konceptov pri kulturni kritiki v postkolonialnih študijah, pri kulturni globalizaciji in pri študijih mednarodnih medijev in komunikacije. Pojem je smiselno razumeti v njegovih elastičnih rabah, saj pod tem pojmom razumejo tekoče procese kakor tudi njihove kristalizacije (Burke, 2009, 114). Vendar zadrego predstavlja dejstvo, da bolj od posamezne ideje in poenotenega koncepta, katerega raba prevladuje pri študiju kulture, hibridnost pomeni povezavo idej, konceptov in tem, ki si nasprotujejo, hkrati pa se medsebojno pogojujejo (Kraidy, 2005, vi). Nekateri pojem hibridnosti uporabljajo pri razpravah o kulturni spornosti in prilaščanju kulture ter v odnosu do koncepta meje in ideala kozmopolitskosti (Coombes in Brah, 2000).

Medtem ko se nekaterim zdi hibridnost pomemben koncept (Ang, 2003), s katerim lahko zaobsežemo mnoge spektre sestavljenih, a različnih »prvin« (ki za razliko od drugih konceptov, kot sta multikulturalizem in diaspora, v ospredje postavlja zapletenost identitet, sobivanje v raznolikosti in nestrinjanje z ločevanjem ter virtualnim apartheidom), se zdi drugim pojem nujno potreben kritike. Kritikam hibridnosti se pridružuje Werbner (1997, v: Brah in Coombes, 2000), ki pravi, da so vse kulture vedno hibridne in da je potemtakem hibridnost brez pomena pri opisovanju kulture, saj izraz sam na sebi kulturo muzealizira, kakor da bi bila »stvar«. Kultura je dejansko analitični koncept in je v svojem pomenu vedno hibridne narave, saj ga lahko primerno razumemo le kot zgodovinsko izbojevano in pridobljeno kreacijo bolj ali manj koherentnih simboličnih in družbenih svetov (Werbner, 1997, 15, v: Brah in Coombes, 2000). Nekateri menijo, da se hibridnosti kot konceptu lahko odpovemo, ker naj čista kultura ne bi obstajala in ker so vsi kulturni repertoarji sestavljeni. Podobno tudi nekateri drugi (Gilroy, 1993, 2, v: Brah in Coombes, 2000) opozarjajo na sestavljenost in »mešanost« kultur in izpostavljajo, da so pojmi »kreolizacija, *métissage* in hibridnost« bolj nezadovoljivi načini poimenovanja procesov kulturnih mutacij in nemirnih diskontinuitet, kot da bi dejansko omogočali preseganje rasializiranih diskurzov in izogibanje pastem esencializacije.

Naša raziskava je pokazala, da zaradi socializacije oziroma akulturacije v domnevno različne kulturne repertoarje doma in staršev ter »nove« repertoarje vrtca,

šole (v katerega so se socializirali v procesu izobraževanja v državi, kamor so se priselili starši in se razlikujejo od domačih kulturnih repertoarjev) in širšega okolja posamezniki lahko kreativno upravljajo z več kulturnimi repertoarji in se vedejo skladno z vsakokratnimi zahtevami družbenih skupin, v katerih se znajdejo. Pogosto te procese v emskem⁹ smislu pojasnjujejo kot »mešanje kultur«, kar je mogoče opaziti tudi v vsakdanjih diskurzih domačinov na območju, kjer smo izvedli raziskavo z izbranimi sogovorniki. V nadaljevanju bomo pokazali, da se pojmovanja o heterogenosti v večini primerov razlagajo s kombinacijo domnevno čistih atributov kulture, etnije ali v posameznih primerih celo rase, kar se giblje nevarno blizu pastem rasializiranja in esencialističnim razumevanjem sestavljenosti in mnogoterosti kultur.

Nekateri antropologi so za razlago o interpretiranju »večkulturnosti« uporabljali koncept *bricolage*, s katerim želijo opozoriti na problematično reificirano razumevanje kulture in ki izpostavljajo dinamične, nenehne ter aktivne procese kreiranja, rekreiranja, inventiranja in invertiranja kar najrazličnejših repertoarjev kulture.

Pojem, ki ga je v filozofsko-antropološki misli razvil v koncept Claude Lévi-Strauss (2004) v delu *Divja misel* iz leta 1962, je sprva uporabil predvsem za opis različnih načinov mišljenja in poudarjanje razlike med znanstvenim in mitološkim mišljenjem oziroma za znanost o konkretnem. Pozneje se je uveljavil tudi v sociologiji kulture, zlasti v okviru Birminghamske šole in njenega centra za sodobne kulturne študije (Foley, 2010). S tem izrazom so raziskovalci ilustrirali iznajdljivost pri »rezanju« in »mešanju« repertoarjev in stilov iz različnih kultur, časov in krajev, kar je bilo značilno za mlade. Izraz *bricolage* je bil pogosto uporabljen kot metafora med antropologi (Okely, 1983; 2010), sociologi, v študijih dizajna (Louridas, 1999) in menedžmenta (Le Lorne, 2005), s čimer so označevali predvsem kreativno in intencionalno zbiranje »prvin« iz različnih, domnevno »avtentičnih kulturnih repertoarjev«. Okely (1983; 2010) je pojem uporabila v okviru specifične študije etničnosti Ciganov-Popotnikov, z namenom poudarjanja sestavljene in gibljive narave kulture, saj kulturo oblikuje raznovrstnost. Njena zastavitev pojma pojasni, da ljudje – pripadniki različnih družbenih in etničnih skupin –, kreativno kombinirajo kulturo, opredeljeno za lastno njihovi skupinskosti, s pomočjo sposojanja in kombiniranja različnih repertoarjev, ki so sicer heterogeni, a so oblikovani koherentno. Pojem *bricolage* so raziskovalci razvili tudi za prepoznavanje razmerij moči v družbi in ga kot takega nekateri uporabili za pojasnilo odtujenosti v družbi med marginaliziranimi skupinami (Comaroff, 1985, v: Foley, 2010; Okely, 1983; 2010; Hebdige, 1979, v: Foley, 2010; Hall, 1979, v: Foley,

9 Z izrazoma emsko in etsko socialni antropologi pojasnjujejo kontraste med razlagami s pomočjo domačijskih modelov opisa realnosti in modelov, ki so jih postavili opazovalci za opis in primerjavo sociokulturnih sistemov. Emske analize poudarjajo subjektivne pomen v socialni skupini, etske analize pa označujejo modele analitikov, ki za opis realnosti uporabljajo svoje teoretske koncepte in kategorije (Seymour-Smith, 1986, 92).

2010). Pojem uporabljajo tudi za opis procesov, s katerimi označujejo uporabljanje objektov okoli njih, z namenom zbiranja in kombiniranja vzorcev iz različnih virov ter asimiliranja idej z namenom oblikovanja nečesa novega in uporabnega (Le Loarne, 2005)¹⁰. Nekateri vidijo pojem kot metaforo, ki označuje nepredvidljivosti bodisi zunanjih vplivov, omejitev in/ali neprijetnosti zunanjega sveta, bodisi notranjih posegov, v obliki idiosinkratične kreativnosti ustvarjalca (Louridas, 1999, 5).

METODOLOGIJA IN INTERPRETACIJA RAZISKAVE

V mesecu in pol smo trije sodelavci¹¹ izvedli 20 intervjujev z ljudmi, ki so bili v svojem okolju med drugim znani po svojem večkulturnem in večetničnem poreklu. Poiskali smo jih s pomočjo metode snežene kepe. Izbrani so bili odrasli sogovorniki¹², ki so imeli vsaj enega od staršev z migrantskim poreklom in ki so se rodili bodisi v državi, od koder so izhajali njihovi starši in so prišli v svojem otroštvu v Slovenijo, bodisi v Sloveniji. Izvedli smo intervjuje z imigranti oz. njihovimi potomci iz globalnega Juga – Južne Amerike, Afrike in Azije. Poleg tega so bili starši naših sogovornikov iz nekdanje SFRJ in tudi iz vzhodne Evrope. Kraje izvedbe pogovora smo priredili željam sogovornikov: intervjuvali smo jih pri njih doma, v službi ali na lokaciji po izbiri naših sogovornikov. Po želji smo sogovornike povabili tudi v kabinet raziskovalcev, saj smo želeli oblikovati okolje, ki bi jim ustrezalo. Intervjuje¹³ smo posneli, nato pa smo jih transkribirali¹⁴.

Sogovorniki so bili le približno enako zastopani po spolu: sodelovalo je enajst moških in devet žensk. Deset se jih je rodilo v Sloveniji, 6 v domovini enega izmed njihovih staršev ali drugod, 4 pa niso podali podatka o državi rojstva. Večina je bila stara med 21 in 30 let: 8 oseb je bilo starih med 26 in 30 let, 7 med 21 in 25 let; od 31 do 35 let so bili stari 3 sogovorniki. 2 sogovornika sta bila stara 40 let in več. Rojeni so bili v sedemdesetih letih (8 oseb) in osemdesetih letih (6 oseb) letih 20. sto-

letja. Pet se jih je rodilo v šestdesetih letih in 1 v devetdesetih letih 20. stoletja. Vsaj enega od njihovih staršev bi lahko opredelili za migranta, saj so se očetje, matere ali celo oboji priselili na ozemlje današnje Slovenije; večina je imela priseljena oba starša (8), sicer pa so se priselili samo očetje (7) ali le matere (3). Med dvajsetimi sogovorniki je bilo 5 ljudi, ki so imeli vsaj enega starša afriškega porekla. Štirje sodelujoči so bili potomci vsaj enega starša, ki se je priselil iz azijskih držav. Trije respondenti so bili potomci južnoameriških migrantov, 7 ljudi je bilo potomcev staršev priseljencev iz nekdanjih republik oz. avtonomnih pokrajin bivše SFRJ, ki so večinoma prišli v Slovenijo pred razpadom nekdanje skupne države. Med respondenti je bil 1 potomec staršev, ki so imigrirali iz bivše ZSSR. Intervjuvance smo izbirali pretežno v Istri, predvsem v obalnih mestih in njihovi okolici, ter v posameznih primerih tudi v osrednjeslovenski regiji, v Ljubljani in okolici.

Iz segmentov življenjskih zgodb

V nadaljevanju bom predstavila segmente iz življenjskih zgodb respondentov iz Azije, Afrike in Latinske Amerike, ki pa jih zaradi majhnosti slovenskega nacionalnega prostora in zagotavljanja anonimnosti ter zahtev po kodiranju lahko predstavim le deloma. V tem delu članka se bom posvetila zaznavanju kulturne in etnične razlike, kot so jo videli naši intervjuvanci ter izrekanju o posedovanju skupnih kulturnih repertoarjev, glede na katere razumejo svoj lastni položaj in pripadnost.

Posebne pomena je bilo dejstvo, da so nekateri posamezniki bili potomci ljudi iz nekdanjih neuvrščenih držav, ki jim je takratna SFRJ dala štipendijo in so takorekoč pripadali političnim in ekonomskim elitam. V nekdanjo državo so prihajali politični sodelavci nekdanjih vlad: *Ja, ja, moj oče je bil ... mmm ... v bistvu je ... delal, v kabinetu takratnega predsednika /.../, v bistvu je [ime države] nameravala prenest jugoslovanski sistem v [ime države] in so v bistvu zato svoje najboljše*

10 Le Loarne (2005) tudi poudarja, da se *bricolage* opredeljuje in uporablja znotraj različnih raziskovalnih okvirov in pristopov ter ob tem izpostavlja, da gre za nestabilni »izraz«, katerega meje niso jasno definirane. Raziskovalci naj bi še vedno razpravljali, ali bi *bricolage* lahko bil koncept ali je zgolj etiketa oziroma ali je uporabljan bolj kot metafora.

11 Pri projektu sta v fazi intervjuvanja sodelovala tudi Eva Brajković in Tomaž Gregorc, oba diplomirana antropologa in kulturologa, ki sta bila v času intervjuvanja zaposlena kot asistenta na projektu.

12 Za opis uporabljam moški spol, s katerim je mišljena nevtralna raba spola.

13 V poglobljenem intervjuju smo želeli rekonstruirati sogovornikovo biografijo od prihoda njihovih staršev v državo, v večini primerov nekdanjo SFRJ Jugoslavijo. Zanimal nas je čas prihoda njihovih staršev in razlogi za selitev. Povprašali smo o spominih na prve vtise ob prihodu v državo, o družbenih mrežah, ki so bile ljudem v morebitno pomoč ter o prvih spominih na družinsko življenje v novem okolju. Zbirali smo podatke o izobraževanju in mnenja o šolanju: zlasti o izboru in kvaliteti šole ter o zaznavi odnosov med vrstniki in učitelji. Pripovedovali so nam, kdo vse jim je pomagal pri oblikovanju učne in izobraževalne poti in s kakšnimi ambicijami so izbirali svoje odločitve, ki so prispevale k doseženi izobrazbi. Prav tako smo sodelujoče v intervjujih spraševali o vstopanju na trg dela, o načinih, kako iščejo delo oziroma zaposlitev in kam vse se obrnejo pri iskanju dela. Prosili smo jih za podrobnejše opise njihovih izkušenj ob razgovorih za delovno mesto. Zanimalo nas je, kako so našli zaposlitev in kako vidijo specifične razloge za njihov življenjski položaj in zaposlitveni status, v katerem so bili v času izvedbe intervjuja. Pobarali smo jih tudi po osebnem zadovoljstvu z delom in ustreznosti dela glede na doseženo stopnjo izobrazbe ter o odnosih s sodelavci na delovnem mestu. Preverjali smo, s kakšnimi morebitnimi težavami se spopadajo in na kakšen način jih presegajo.

14 Za raziskavo je vsak partner prevedel intervjuje v angleščino in jih nato poslal vodilni instituciji, Univerzi v Milanu. Analitična obdelava intervjujev ni bila predmet projekta, saj smo zaradi pretežno aplikativne narave projekta zbirali naracije predvsem z namenom razvijanja gradiv.

kadre poslali v Jugoslavijo študirat. Prav tako so v nekdanji državi študirali tudi potomci politikov vplivnih družin, med katerimi so prihajale tudi ženske. Tako je hči nekega senatorja in mati ene izmed intervjuvank prišla študirat iz Latinske Amerike, saj je materin oče poslal v Evropo večino svojih otrok obeh spolov: Teta se je izobraževala v Franciji, stric se je v Nemčiji. Ta drug stric je menda tudi šel v Francijo ... En drug stric je tudi šel v Nemčijo ... En stric je šel celo v Zagreb /.../. Vem, da živi zdaj na Švedskem z ženo. Večina staršev sogovornikov, ki so študirali v nekdanji državi, je tukaj tudi ostala, ker so si oblikovali družino. Nekateri so ostali tudi iz drugih razlogov. Nekdo od bivših štipendistov je npr. ob spremembi režima v njegovi izvorni državi postal politični oporečnik in bi mu grozila deportacija iz SFRJ. Zaradi svoje pripadnosti bivši politični eliti je zaprosil za politični azil, ki ga je tudi dobil: No, in je leta 65 je potem prišlo do puča /.../. Pač moj oče je imel takrat možnost ali se vrnit v [ime države], s tem da bi ga verjetno zaprl /.../. In potem, ker se pač ni vrnu, je dobil dekret, da mora v 48 urah Jugoslavijo zapustit in it al v Albanijo al na Kubo.

Vzdrževanje vezi številnih migrantov prve generacije bi lahko označili za transnacionalne (Glick Schiller, Basch in Szanton Blanc, 1992), saj so s svojimi starši in njihovimi sorodniki ohranjali stike, velikokrat pa so živeli translokarno (Čapo Žmegač, 2003), četudi stiki niso bili pri vseh enako pogosti in četudi so se pri posameznikih stiki reducirali iz različnih razlogov. Nekateri so svoje stike s sorodniki iz političnih razlogov začasno prekinili; tako je bilo v primeru osebe, ki je zaradi statusa političnega begunca težko komunicirala s svojimi starši in drugimi sorodniki. Vendar so jih ponovno vzpostavili v sredini devetdesetih let 20. stoletja, ko se je spremenil politični režim in je mobilnost nekdanjih političnih oporečnikov spet mogoča: *Od leta 61 do 95 [oče] sploh ni bil nikol v [ime države], ne. Medtem ko sem pa svojo družino, iz [ime države], pač s staro mamo smo [vzdrževali stik] prek pisem, ampak teta in stric sta pa tko al tko, ker ma moj stric tud tak položaj ... pripotovala. No, tko da z njimi smo se tud [srečevali].*

Vzdrževanje vezi številnih migrantov prve generacije bi lahko označili za transnacionalne. Nekateri posamezniki so bili v SFRJ povabljeni k zastopstvu podjetij, zaradi česar so že tudi v preteklosti potovali med več državami. Tako je oče ene izmed sogovornic potoval med azijskimi državami in nekdanjo Jugoslavijo, predvsem zaradi ekonomskih razlogov in poznavanja azijske kulture na pobudo delodajalca: *Leta 83 [je oče] šel nazaj ... kot predstavnik [ime podjetja] za Azijo in je potem tud tam ostau. Nato je nekaj let živel življenje transnacionalnega imigranta, na obeh lokacijah hkrati, saj je imel*

družino v Aziji in v Sloveniji, ki jo je redno obiskoval: Oče je hodu dvakrat, trikrat na leto nazaj službeno ... in potem še mene vzel pač zravno ... jst sem dol hodila.

Tudi pri nekaterih drugih sogovornikih je vsaj eden od staršev odšel nazaj v svojo domovino, v nekaterih primerih tudi zato, ker so se emocionalne vezi med starši zrahljale ali pa je nekdo tam imel boljše ekonomske pogoje za bivanje. K tem odločitvam je prispevalo tudi dejstvo, da je bil slovenski trg premajhen za specifično ponudbo, vsaj za enega izmed staršev sogovornikov: *Oče je umetnik, umetnost ni na takem nivoju tukaj, v [ime azijskega mesta] je umetniški trg velik, odprt. Glede njegovega poklica tukaj je bil problem, drugače pa kar v redu, imel [je] svoje ljudi.*

Posamezne družine so živele kot transnacionalni migranti z vso družino, saj so starši lažje delali in živeli med državama obeh staršev kakor v eni sami, ker so boljše poznali kulturo okolij, iz katerih so prihajali. Nekaj posameznikov, ki so prišli študirat v nekdanjo državo, se je vrnilo v domovino takoj po končanem študiju: *V bistvu je [oče] prišel študirat in sicer je študiral, mislim tukaj v Sloveniji strojništvo, nato pa je šel nekam v eno državo bivše Jugoslavije, pač kjer so imeli specializacijo za [poklic] ... Nato je odpotoval nazaj v [ime afriške države].*

Izobraževanje v različnih jezikih in okoljih

Večina sogovornikov se je šolala vsaj del časa v Sloveniji, v slovenščini, nekateri pa v italijanščini, v šolskem sistemu italijanske narodne skupnosti. V njihovem življenju je pomembno znanje številnih jezikov ter poznavanje različnih kulturno-jezikovnih repertoarjev, kar je zlasti vplivalo na odločitve v izobraževalni karieri, iskanju dela in zaposlovanju v transnacionalnih družbah¹⁵. Potomci afriških in azijskih imigrantov so bili rojeni staršem z večjim kulturnim kapitalom in so se šolali tudi v Franciji, Angliji, v ZDA ter v Italiji, npr. v Trstu, kjer so študirali v tujih jezikih. Brata sta se rodila v Sloveniji očetu iz ene izmed afriških držav in materi iz severne Slovenije. Njuna mati je moža spoznala na obisku pri očetu, ki je začasno delal na Bližnjem vzhodu. Delno sta se šolala na slovenski obali, v šolah italijanske narodne skupnosti: na izbor šole v italijanskem jeziku je vplivala večja možnost mobilnosti, saj je nato družina, ki je veliko potovala v tujini iskala možnosti šolanja v takšnem jeziku, da bi se lahko izobraževala kjerkoli. Šolala sta se tudi v afriških državah, prav tako v šolah z italijanskim jezikom, pozneje pa tudi v Italiji in Angliji: *Sva študirala v Trstu. Zdej pa sem se vpisal na magistrski študij tle v Ljubljani in naprej bom tu nadaljeval tle pot, ker me zanima videt sploh naš sistem.*

15 Izobrazba sogovornikov, potomcev imigrantov je bila različna. 10 oseb je imelo srednješolsko izobrazbo; nekateri so tudi še študirali; 4 so imeli končano osnovno šolo, 5 pa visoko. 1 oseba je imela končan magistrski študij. Izobraževali so se na ekonomskem področju, v bančništvu, v tujih jezikih, na pravnem področju, v komerciali, na področju upravljanja, družbenih ved, v inženirskih, medicinskih poklicih in v umetnosti. Številni so na tem področju našli tudi zaposlitev oziroma priložnostna dela.

Podobno se je tudi moški egiptovskega porekla šolal v italijanski narodni skupnosti, vendar zato, ker je bila njegova mati pripadnica italijanske narodne skupnosti. Drugi potomci imigrantov iz afriških in azijskih držav so se izobraževali v tujih šolskih sistemih, saj jih je 6 odšlo na šolanje v tujino po končani srednji šoli; nekateri so se občasno v tujini šolali že prej. Na izbor študija ni vplivalo zgolj obvladovanje jezika, pač pa tudi kulturni kapital staršev in njihovo delovno okolje, saj so sprejemljivost študijskih izbir svojih otrok videli predvsem v podobnostih in bližini s svojimi poklicnimi krogi: *Mislím ... še posebej lje na študij vplival moj oče, zanjša sta bila sprejemljiva študija zame samo mednarodni odnosi in pravo, ne. On se je precej v takih diplomatskih krogih ves čas gibal, in je blo to nekaj normalno, pa tud mene osebno je to najbolj zanimal ... Mogoče zato, ker so tudi moji doma bili ves čas zelo politični, tudi moj star oče je bil zelo političen ...*

Prav tako je bil izbor njihove študijske poti povezan z možnostmi poznejšega zaposlovanja, saj so šolanje v tujini povezovali z eventualnim delom za tuje delodajalce. Številni so zaradi govorjenja več jezikov imeli odlične možnosti za zaposlitev v mednarodnih službah: *Po magisteriju na Nizozemskem ... sedaj sem član uprave v [ime sklada] skladu, družbe za upravljanje, pokrívam tudi pravno področje.*

Potomka azijskih migrantov je povedala, da pri izbiri svojega študija ni imela neomejene izbire, saj je morala upoštevati usmeritve svojih prednikov, ki so sprejemali zgolj izbiro, povezano z družinsko tradicijo: *V osnovno šolo sem ... in v gimnazijo sem hodila tukej. Jz sem v bistvu šla [v tujino] kot študent ekonomije. No, jz sem šla pa s komunikologijo domov in sem rekla: »To je to!« in »Jz bom šla to!«. Moj stric je reku: »Prou, ampak zberi še neki zavrñ«. In jz sem si zbrala komunikologijo kot glavni študij, marketing in piar kot minor, se prav, za zavrñ. Moj stric je reku: »Ok, piar je nekaj... mmm... v ... vzponu«, ne... ta... izobrazba, poklic.*

Delo znotraj posebnih ekonomskih niš

Nekateri sogovorniki so se spomnili pripovedi svojih staršev o njihovih preživetvenih strategijah po prihodu v SFRJ, ki so imeli zaradi posedovanja tujih potnih listov nekoliko specifičen položaj. Sogovornica je o podjetnosti svojih staršev kmalu po prihodu v tedanjo Jugoslavijo, kjer so za državljane veljale omejitve glede prinašanja blaga iz tujine, pripovedovala takole: *Vem, da so hodil čez mejo velik kupovat, ker takrat moja dva starša sta bila [tuja] državljana in sta lahko hodila čez mejo stvari kupovat in jih vozit v Slovenijo, [s tujim] potnim listom. Tko da vem, da so švercal vse, od kave pa do pomaranč, toalet papirja.*

V ekonomskih nišah (Okely, 1983), kjer so delovali tudi s ponudbo t. i. etničnega blaga, so lahko uveljavljali svojo prepoznano kulturno razliko v smislu obvladovanja posebnih kulturnih repertoarjev, ki so jih uveljavljali na primer v t. i. etnični umetnosti. Sogovorniki so

se ukvarjali z umetniškim in glasbenim udejstvovanjem, pri čemer je bil v osredju tudi »etno« slog.

Številni so povedali, da so pri svojem iskanju dela našli priložnost zlasti v ponudbi »etno« dobrin: *Mami je hodila v [ime države], pa [blago] je kupvala, pa pol tle rezala, pa šivala, pa rute iz tega delala, pa prodajala, da se je dal prežvet. Takrat je bil največji problem, da moji niso mogli kupt stanovanja v Sloveniji, ker sta bla tujca.*

V teh ekonomskih nišah so lahko uveljavljali tudi svojo prepoznano kulturno razliko v smislu obvladovanja posebnih repertoarjev, ki so jih uveljavljali tudi v t. i. etnični kuhinji, ki se je v slovenskem kulturnem okolju pojmovala eksotizirano: *Štir [ime azijske etnične kuhinje], kuharje ... smo ... najdl, po vezah in poznanstvih ... natakaje.* Podobno priložnostno zaposlitev, vezano na etnično poreklo, najdejo lahko tudi potomci afriških imigrantov, zlasti v barih in v filmski industriji: *On si je to zamislu [za delo v afriškem baru], meni ni bilo nič kaj, so bile Afričanke, smo bile. Ampak jaz sem takrat dejansko rabila službo, ni bilo tako, ej daj pa pridi pa tako /.../. Ne, ne, isto neprofesionalno.* Ob tem so nekateri omenjali rasializirano razliko v telesnem zunanem videzu, t. i. »etno looku«: *Kaj jaz vem, to je spet tako, da me kakšna prijateljica pokliče pa reče: »Kaj bi prišla, ker mam prav take barve, pa bi rabla tvojo kožo?«. Ampak to se meni ne zdi rasistično [se nasmehe], to je čisto tako praktičnega pomena /.../. Ja tako, kakšne fotošutinge imam za kakšne modne kataloge, pa tako.* V bistvu gre v zadnjem primeru za kreativno uporabo svojega specifičnega zunanjega videza, ki se ga postavlja za specifični vidik neprehodne etnične razlike, ki se jo lahko razume kot razliko v rasi (Šumi, 2000). Podobno kot sogovornica z afriškim poreklom je tudi sogovornik z azijskim očetom nekoč unovčil njegovo zunanost, ki je aspekt etnične razlike: *Dva projekta sta bila taka [prasne v smeh] pač, sem bil Kitajski cesar.*

Seznanjenost z različnimi kulturnimi repertoarji

Zanimalo nas je, kako sogovorniki presojujejo svojo kulturno razliko: ali se jim zdi, da jo je smiselno izpostavljati ali pa je boljše, če jo poskušajo (v kolikor je to mogoče) prekriti oziroma ignorirati. Ob koncu so bili vprašani še o svojih lastnih opredelitvah glede kulturne bližine s krajem, od koder so oni ali njihovi starši prišli. Bili so naprošeni, ali lahko navedejo eksplicitni primer, ki pojasni, da je »raznolikost« oziroma »drugačnost« v njihovih okoljih lahko tudi prednost. Večina sogovornikov, z redkimi izjemami, je sicer že v otroštvu spoznala tudi jezik in kulturo iz države izvora svojega starša (ali obeh), vendar pa niso vsi starši enako intenzivno vztrajali na transmisiji kulturnih repertoarjev na svoje potomce niti jih niso intenzivno učili svojega lastnega jezika od zgodnjega otroštva, saj so v družini govorili različne jezike.

Intenzivneje so kulturo obeh staršev (v kolikor so bili starši iz različnih okolij) poznali zlasti tisti, ki so se v

državi svojega starša tudi rodili, jo obiskovali, se v njej določeno obdobje svojega življenja tudi šolali in obdržali stik s sorodniki. Pri njih je bilo opaziti zlasti skrb, da se povezanost s to kulturo ne bi izgubila: *Vzdržujem stik z [ime azijske države] ... Neka poznanstva sem še ohranjal, zdaj imam nova poznanstva, ki se niso takrat oblikovala, drugač pa sem v neprestanem stiku z [ime azijske države]. Ne vem, vsaj enkrat na leto grem tja, al na obisk k očetu al pa tudi tko, vsaj da mal tudi jezik obnovim, ker začenja bledet vse skupi.* Nekateri so imeli priložnost nenehno vzdrževati stike tudi s svojimi starimi starši in so poznali tudi njihovo kulturo. Tisti, ki so izrazili, da je bilo njihovo poznavanje kulture svojih staršev slabše, so se bolj intenzivno začeli ukvarjati s spoznavanjem kulture svojih prednikov v svoji dobi odraslosti, ko so začeli turistično obiskovati »izvirne« države svojih staršev ali starih staršev, ali pa se s kulturnimi repertoarji spoznavajo kot obiskovalci spletnih strani, preko medmrežja in filmov ipd. Tovrstne pripovedi lahko interpretiramo kot pripovedi o vračanju, ki je začasno, lahko je zamišljeno ali dejansko, kot krajše bivanje za čas počitnic; te naracije so podobne drugim zgodbam migrantov druge generacije o mobilnosti vračanja (*return mobilities*) (King in Christou, 2011).

Ena izmed sogovornic je eksplicitno izpostavila svoje občutenje osamljenosti, ker ji je manjkala kulturna bližina sebi podobnih ljudi, saj očeta ni poznala od ranega otroštva in z njim ni imela stikov: *[Ko] sem bila mičkена, to zavedanje drugačnosti je bilo težje, jaz sem živela v [ime kraja na Primorskem], tam ni bilo nobenga ... MTV-ja ni bilo. Zdaj je čisto drugače ... Tudi za K-ja [ime sina] /.../. Jaz nisem vedla, ma kje je ta Afrika, kje je to. Sem se počutila mogoče kot en marsovc.*

O vračanju na celino prednikov je eksplicitno govorila le sogovornica, ki v svojem zgodnjem otroštvu ni poznala očeta in tudi ni imela stika z njegovo kulturo, niti je z Afriko ni seznanjala njena mati. Družina njene matere je bila iz ruralnega okolja in med njimi se je zaradi svojega videza velikokrat počutila zapostavljeno. Zaradi zavedanja svoje drugačnosti se je počutila popolnoma sama, saj je bila v svojem okolju edina s takšnim videzom: *Jaz res nič nisem vedla o temu. Zelo malo ... o kulturi, nekih koreninah, o neki pripadnosti ... Jaz sem šla potem atija obiskat pri devetnajstih letih in potem se mi je vse tako nekaj na mesto zložilo. Definitivno imam večji občutek, da sem Afričan, da spadam tja, kot pa da sem Slovec /.../. Zdaj sem se pa navadla, nekaj sem se pomirila s temi mojimi koreninami ... [Pri tem je bila pomembna] Afrika! Cela! Afrika.*

Pozneje, ko je s pomočjo družinske prijateljice vzpostavila stik z očetom in polbrati in polsestrami, je govorila o vračanju: Gre za emsko kategorijo in v njenem primeru pomeni tako dejansko obiskovanje družine ali iskanje možnosti za delo v Afriki. Za krajši čas je tudi odšla delat med bolnike, okužene s HIV v eno od afriških držav, prav tako pa tudi v prihodnosti načrtuje turistično potovanje z družino, saj meni, da morajo tudi

njeni otroci poznati Afriko. Vračanje v njenem primeru pomeni tudi čisto emocionalno in imaginativno potovanje.

Skorajda vsi sogovorniki so izpostavili pomembnost obvladovanja jezika obeh svojih staršev. Čeprav večinoma obvladajo več tujih jezikovnih kodov, kar je gotovo povezano tudi z njihovo izobraževalno biografijo, je pri številnih znanje jezika povezano tudi z iskanjem identitete ter željo po obvladovanju tistih kulturnih repertoarjev svojih staršev, ki jih po lastnih izpovedih niso pridobili dovolj, saj njihovi starši niso dosledno vztrajali, da bi jih naučili svojih navad in specifičnega vedenja. Izpostavljali so, da je znanje jezika staršev izjemnega pomena pri obvladovanju kulturnih repertoarjev prednikov. Tisti, ki se jezika niso dobro naučili, skušajo pri manjkajočih kompenzirati ob pomoči elektronskih medijev sedaj sami. Poleg obvladovanja jezika so pogosto poudarjali tudi pomen specifičnih navad, ki so povezane s pripravo in uživanjem hrane. Le redki so na vprašanje o poznavanju kulture odgovorili, da niso vzgajani skladno z »obema kulturama«, vendar pa prepoznavajo specifično vedenje staršev, ki je skladno z njegovimi kulturnimi pripadnostmi in jim pripisujejo *drugost*.

Posameznica, ki ima oba starša azijskega porekla, pozneje pa je dobila očima Slovenca, večinoma zlahka deluje v različnih kulturnih repertoarjih: *Se pravi, jz sm mela srečo to, d sem spoznala obe kulturi ... k sem tuki odrasčala, k sm mela tuki prijatle, smo hodil v Ž. [kraj prebivanja družine očima] za veliko noč, za božič za pomembnejše praznike. Po drugi strani pa sem imela tud srečo, ker sem hodila k očetu v [državo izvora očeta] in sem tm spoznavala tud [ime države] kulturo. Moja mama se je naučila tudi peč potico, pa pirhe smo barval tko. Ubistvu sem bila izpostavljena ... obem kulturam, a ne.*

»Mešanost« in »baštardizacija«: rasializacija kot vidik etnične razlike

Zanimalo nas je tudi, kako naši sogovorniki reflektirajo svoje izražanje, ki ga morda drugi ljudje velikokrat razumejo kot »drugačnost«. Sogovorniki so o svoji multikulturalnosti govorili z emskimi kategorijami mešanosti, s čemer so ciljali tako na etnični kakor tudi na kulturni aspekt sestavljenih identitet. Izkazalo se je, da je v diskurzih o drugačnosti ponekod mogoče zaznati tudi protiimigrantski kulturalizem, diskriminiranje na etnični podlagi ali kar odkrito rasializiranje. Med drugim smo sogovornike eksplicitno vprašali o predsodkih in morebitni diskriminaciji zaradi njihovega domnevnega tujega porekla, ki ga drugi ljudje opazijo kot manifestacijo različnega zunanega videza, npr. kot razlike v pigmentaciji kože, strukturi las in obliki obraza. Njihovo vidno razliko so drugi ljudje iz njihovih okolij pogosto rasializirali. *Na to sem tako navajena, da sploh ne reagiram več. A recimo vedno sem imela določene vzdevke, v osnovni šoli sem bila Pokahontas, po raznih risankah... se niti ne spominjam več. Tudi mojo sestro*

so klicali tako, na to sva se vedno smejala. A vedno sem bila nekaj: mulatka, Kitajka, Tajka, Japonka. Vse, samo [ime azijske države] ne.

Nekateri sogovorniki rasializacije svojega zunanjege videza ne jemljejo negativno, pač pa diskriminacijo subvertirajo in ji dajejo tudi pozitivno konotacijo. Prav zaradi posebnega eksotičnega videza naj bi imeli veliko prednost in naj bi zato bili tudi bolje sprejeti. Tako je sogovornica svoj rasializirani videz opredelila za pozitivni aspekt svoje spolne identitete in pomemben atribut svojega zdravja ter odpornosti proti boleznim: *Sem pač »baštarda«, kot psi, ki so lepi in pametni [smeh] ... Hecam se malo [smeh]. Bolna nisem nikoli, tako kot pravi »baštardi« [smeh] /.../. Nisem »čista« pol Azijka. Oče od mojega očeta je Španec, zato imam španski priimek ... Oče je iz [ime azijske države], njegova mama pa je bila »četrt« Kitajka, če se ne motim. Pač »baštarda«. A po pravici povedano se ne spominjam nobene negativne izkušnje zaradi videza ... To pa verjetno zato, ker sem ženska. Ker ženska še vedno velja, če je recimo na pol Azijka, za eksotiko, moški pa je bolj tujec.*

V podobnem smislu je drug posameznik izpostavil svojo »mešanost« kot posebnost, ki je omogočala večjo sprejetost v družinah obeh staršev, v obeh državah: *Mi smo bli mešani. Mama Slovenka, oče [iz ime ene izmed afriških držav]. Ne vem, kako bi sprejeli nekoga, ki bi bil čist iz tujine ven, ne. Ker mi smo meli vedno ... mama je Slovenka recimo, smo bli znani preko [njene] družine /.../ Ma po resnici povedano, mi smo bli, ko smo bli tle v Sloveniji, ponosni da smo [iz ime afriške države]. V [ime afriške države] smo bli pa ponosni, da smo Slovenci ... Jaz osebno vedno gledam, da, neki si mel posebnega, napram drugim ...*

Doživljanje drugosti in diskriminacija

Doživljanje diskriminacije in izpostavljanje drugosti v negativnem smislu so sogovorniki pojasnili s svojim etničnim poreklom, pa tudi s svojim specifičnim kulturnim repertoarjem, ki si ga delijo pripadniki subkultur mladih, v katerem so videli razlog za slabo sprejemanje pri drugih ljudeh: *Če že buljijo, to ni zaradi tega, ker sem pol-Azijka ampak zaradi stila oblačenja ali pirsingov.*

Glede svoje drugosti so se izražali zelo različno. Nekateri sogovorniki z bolj reflektiranimi mnenji ter z izobrazbo s področja sociologije, kulturnih študijev ter antropologije niso uporabljali metafor mešanja kultur, kot so hibridnost in *bricolage*, četudi so jim bili pojmi morda znani. Prav tako se niso hoteli opredeljevati glede različne etnične ali nacionalne pripadnosti in so zavrnili različne kategorizacije, z izjemo kulturne: *Tako da glede na nacionalnost se nikakor ne počutim, ne. Počutim se kokr človek, ne, tle se pa moja kategorizacija konča, ne ... Ne, ne, nimam neke nacionalne zavesti, al pa kaj takmu podobnega. Ne vem, jaz sem bolj »no border no country« varianta.*

Dojemanje drugosti ni bilo reducirano zgolj na zunanji videz. Niso namreč vsi izpostavljali le pomena svojega izgleda, pač pa tudi drugačna imena in priimke. Tako je nekdo z azijskim očetom, po katerem ima tudi priimek povedal, da so mu pogosto pripisali albansko etnično pripadnost. *Ker sem se moral zaposlit v državni upravi na začetku, in je rekel: »Jaz sem vas mel na začetku za enga Šiptarja«. Neredko jih ljudje ogovorijo z vprašanjem, od kod so prišli ali pa se nanje naslovijo v tujem jeziku. Zarad videza ... mmm ... zdej itak je to, da prideš v kakšno restavracijo, pa te v angleščini, ne, vprašajo [smeh]. Čeprav moram priznat, da tud jaz naredim kdaj kaj tacga.*

Nekateri sogovorniki reakcij okolja ne povezujejo z diskriminacijo, četudi jo prepoznavajo pri stiku z drugimi ljudmi. *Diskriminiranega, če sem se počutil? [vzdih]. Ne, bi moral rečt, da nimam takih izkušenj. Poznam ljudi, ki se jim je to dogajalo, a mislim, da je v Sloveniji ta diskriminacija usmerjena bolj na druge ... Druga porekla, koker je azijsko.*

Pri sogovornikih ne gre za neopažanje ali celo za zanikanje diskriminacije, saj so pogosto izpovedali, da vedo za primere fizičnih napadov obritoglavcev, ki so jim bili izpostavljeni nekateri ljudje s temnejšo pigmentacijo kože. Vendar je večina za diskriminacijo občutljivih oseb zlasti izpostavila, da se diskriminacija lahko dogaja tudi ljudem na podlagi razredne pripadnosti in da se diskriminacija v skrajnosti, kot je fizično nasilje, lahko dogaja tudi iz drugih razlogov, kot je npr. aktivistično udejstvovanje v različnih subkulturah mladih. Ob fizičnem nasilju se velika diskriminacija dogaja predvsem pripadnikom nekaterih etničnih skupnosti, ki so opredeljene za avtohtone in potomcem priseljencev iz nekdanjih držav bivše SFRJ: *Vem pa, da se dogaja, vem, da je diskriminacija dosti prisotna v Sloveniji, ampak ... Tale Azija, [jo] kar sprejemajo, se mi zdi ... v primerjavi z Balkanom, al pa z Romi recimo.*

SKLEP

V pregledu teoretskih pojmov, s katerimi so znanstveniki pojasnjevali »mešanje« kultur smo poudarili posebno zadrego pri rabi pojma hibridnost, ki jo predstavlja dejstvo, da so bili omenjeni pomeni velikokrat vpleteni tudi v opredeljevanje drugosti, opredeljene na psevdobioloških ali na psevdorasnih podlagah.

Takšnih rasializiranih konotacij, kolikor nam je znano, pojem *bricolage* nima, saj so ga sprva uporabili predvsem za opis poudarjanja razlike med dvema načinoma mišljenja oziroma za razlago mišljenja v mitskem kot znanosti o konkretnem. Antropologi, ki so uporabljali ta koncept, so s tem pojmom opisali proces, značilen za sestavljanje, kombiniranje, spreminjanje, domnevno oblikovanje (dis)kontinuitet in kreacijo novih kulturnih repertoarjev, ki so bili oblikovani iz obstoječih komponent kulture. Izpostaviti je potrebno, da so pojmovanja o čistih in avtentičnih kulturah tako ali drugače vedno

ideološko motivirana. V slovenskem nacionalnem prostoru se ti pomeni velikokrat prekrivajo s pojmovanji nacionalnih ali regionalnih kultur. Ljudje lahko določene aspekte kulturnih repertoarjev vnaprej prepoznavajo kot specifične za določene družbene ali etnične skupine. Prednost obeh konceptov je, da opozarjata na heterogenost in kreativno sestavljenost kulture. Vendar je po mojem mnenju izraz hibridnost manj primeren zaradi specifičnega zgodovinskega konteksta kolonializma ter psevdorasnih konotacij, ki jih vsebuje. Pomen izraza hibridnost je v slovenskem jeziku v splošnem diskurzu močno zreduciran, pretežno na genetiko. Pomeni med drugim križanost in se po zgledu iz SSKJ-ja ter v splošni rabi uporablja za oznako potomca, katerega starši so imeli različno dedno zasnovo. V bistvu implicitno cilja na rasializacijo; dobesedno razumevanje razlage bi namreč pomenilo, da smo hibridni vsi ljudje; mar nimamo vsi staršev z različno dedno zasnovo? Hibride poznamo predvsem pri rastlinah (npr. hibridna koruza). Rastlinske hibride vzgajajo zaradi odpornosti proti škodljivcem, boleznim in na prilagajanje podnebju s ciljem po kakovostnem in čim večjem pridelku¹⁶. Izraz je danes prisoten v pridelovalni industriji hrane, kjer se denimo živila hibridnega porekla vrednostno presoja, tudi zato, ker vrste hibridnega porekla niso reproduktivne. S tem pojmom so lahko označene tudi križane vrste živali, katerih potomci prav tako ne morejo biti reproduktivni. Pojem se seveda uveljavlja v avtomobilski industriji: s hibridi označujejo vozila, ki kombinirajo obnovljive vire energije s klasičnim gorivom.

Iz navedenega razloga se mi zdi primernejši izraz *bricolage*, tudi zato, ker cilja predvsem na način mišljenja in je lahko uporabna metafora, s katero se opiše heterogenost in kompleksno zastavljenost oziroma »mešanje« kultur, kot bi z emskim izrazom rekli nekateri naši sogovorniki. Zadržek, ki ga lahko imamo ob tem je, da je izraz morda odveč, saj je že sam koncept kulture heterogen, kompleksen in sestavljen, in da vpeljava nadomestnih pojmov, s katerimi se izognemo rabi pojma kulture ne prispeva k ustrežnejšemu razumevanju sestavljenih identitet ali sestavljenih kultur, pač pa problem le premesti. Vse kulture so namreč sestavljene, predelevane, obnavljane ipd. Iz tega razloga se mi zdi bolj smiselno uporabljati koncept kulture in vztrajno pojasnjevati njeno komponirano, heterogeno in kompleksno naravo, na katero seveda vplivajo različni zgodovinski, nacionalni, socialni in politični konteksti ter različno motivirane ideologije.

Poseben problem, ki mu moramo raziskovalci posvetiti več pozornosti je refleksija lastnih rab pojmov, ki bi morali biti razumljeni kot analitske kategorije in ki jih ne bi smeli nereflektirano uporabljati v domačinskem smislu: podrobneje bi morali raziskovati prav domačinske pomeni, npr. mešanosti ali baštardizacije: kaj pomenijo, kako jih naši sogovorniki razumejo ipd.

Iz življenjskih zgodb sogovornikov je mogoče razbrati navezanost ljudi na različne prostore, ki pogosto kulturno enačijo z etničnim in se vežejo na nacionalno zamejene geopolitične prostore posameznih držav. Poleg tega se povezujejo njihova pojmovanja kulture tudi z virtualnim prostorom in manj s teritorializiranimi kulturami. Opisi se pogosto prekrivajo tudi z različnimi družbenimi prostori, v katerih živijo člani skupnosti naših sogovornikov. Ponekod o teh prostorih govorijo s pomočjo esencionaliziranih kategorij geopolitičnega prostora in etno-nacionalnih držav, ki jih enačijo s kulturo, kakor da bi bile kulture homogene in vezane na pripadnosti določenih azijskih, afriških, evropskih ali latinskoameriških držav. Poleg tega so v drugačnih kontekstih znotraj pripovedi posameznikov opisi njihovi kultur hibridizirani oz. so sestavljeni kot *bricolage*, saj je v oblikovanju poudarjeno oziroma izpostavljeno premišljeno izbiranje.

V razlagah sogovornikov gre pogosto za prekrivanje različnih kultur, za katere bi težko rekli, da jih je mogoče natančno in enoznačno omejiti. Ljudje si potem takem skreirajo kulture, za katere imajo občutek, da si jih delijo s sebi sorodnimi ljudmi in so sestavljene iz različnih repertoarjev, katerih vsebino pripisujejo tudi posameznim nacionalnim državam ali pa deteritorializiranim kulturam, sestavljenih iz vsebin in podob, ki so objavljene na globaliziranem omrežju v virtualnem prostoru. S kulturnimi repertoarji se seznanjajo prek filmov in umetnosti, prek virtualnih stikov na facebooku, pa tudi s pomočjo fizičnih stikov z ljudmi, ki jih velikokrat opredeljujejo zgolj z etiketo etno-nacionalne pripadnosti.

Opisi kulture pri sogovornikih so se skristalizirali tudi skozi opise različnih družbenih odnosov, zlasti tistih, ki so jih spleтали s svojimi sorodniki v Sloveniji, v domovinah starih staršev in sorodnikov staršev izven Slovenije, ki so jih sogovorniki postavljali v različne zgodovinske kontekste. S kombiniranjem repertoarjev, ki jih oblikujejo drugi ljudje, kot *bricolage* sestavljajo svoj kulturni repertoar, ki ga opisujejo bodisi okoli skristaliziranih podob (te podobe se zdijo podobne esencionaliziranim opisom nacionalnih kulturnih repertoarjev razlik in podobnosti v jeziku, oblačilnem kodu, hrani, religiji, gostoljubju ipd) bodisi okoli fluidnih metafor, ki se prav tako zgostijo okoli opisov slovenske zaprtosti in odprtih drugih kultur, skozi katere vstopajo različni ljudje.

Nedavno je bilo dokazano, da sta nacionalna ideologija in organizacija sveta v ločene nacionalne družbe-države, ki so vpisane na določene teritorije ter zaprte znotraj državnih meja, oblikovali tudi dominantni epistemološki okvir raziskovanja v družbenih znanostih, vključujoč tudi študije migracij. Študije so pokazale, da sta konceptualizacija prostora kot kontejnerja in metodološki nacionalizem proizvedla pristope v družbenih znanostih, ki so dominirali po drugi svetovni vojni in ki

16 Križanec, <http://sl.wikipedia.org/wiki/Križanec>. Primerjajte tudi SSKJ (2015).

so bili slepi za transnacionalne vezi, presegajoče nacionalne meje (Čapo, 2010, 19–20).

Z našo izvedeno raziskavo lahko pritrdimo, da še vedno prevladuje konceptualizacija prostora kot kontejnerja in da so bili naši sogovorniki velikokrat ujeti v metodološki nacionalizem, ko so govorili o svojih kulturah kot da bi šlo za nacionalne kulture. Delno lahko razlog za to pripišemo zasnovi evropskega projekta, ki je postavljala migrante v geopolitični okvir vsake od sodelujočih nacionalnih držav. Prav tako je bil metodološki imperativ zajeti ljudi, ki so iz globalnega juga, zato so bili koncipirani predvsem kot ljudje, ki imajo z določenimi državami vzpostavljene vezi preko porekla svojih staršev, manj pa je predmet našega zanimanja predstavljalo vprašanje, kateri aspekti so pomembni poleg tega pri sooblikovanju njihovih kultur. Deloma se je ujetosti v metodološki nacionalizem uspelo izmakniti sogovornikoma, ki sta bila pripadnika t.i. mladinskih subkultur, kakor sta povedala sama in sta slednje izpostavila kot pomembni aspekt svoje sestavljene identitete.

Na retorično zastavljeno vprašanje v izhodišču članka, ki je tudi vodilo razmislek, ali se antropološki in drugi znanstveni opisi empiričnih dejstev kulture in diskurzi o »večetničnih« in/ali »večkulturnih« skupinah dovolj uspešno izmikajo različnim esencializmom oziroma naturaliziranim rabam kulture in etnije, bi morali odgovoriti, da je potrebno vložiti v premagovanje metodološkega nacionalizma dodatne intelektualne napore. Ne nazadnje, mar ni tudi zastavljanje raziskav, ki zajemajo migrante iz določenih delov sveta kot ključne sogovornike naših raziskav svojevrstni esencializem, ki bi ga lahko obšli, če bi jih pojmovali prvenstveno kot ljudi, ki prebivajo na določenih prostorih in če bi se posvetili analizi pojmovanj njihovih kultur, ne da bi jim vnaprej predpostavili etnični predznak. Poleg tega bi morali dosledno upoštevati dejstvo, da so vse kulture mešane ter da je smiselno ugotavljati heterogenost kulturnih repertoarjev, ki presegajo reduciranje na etnično pripadnost, kar je takorekoč inherentna kategoriji migrantov.

METAPHORS OF MIXING CULTURES IN LIFE STORIES OF MIGRANTS

Alenka JANKO SPREIZER

University of Primorska, Faculty of Humanities, Institute for Intercultural Studies, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenia
e-mail: alenka.janko.spreizer@fhs.upr.si

SUMMARY

The article deals with collected life stories of the second generation of migrants or, rather, migrants and their descendants. In the first part I present selected anthropological theories on the metaphors of mixing cultures, particularly hybridization and the notion of bricolage. In the second part I present segments of the life stories of migrants and their interpretation of culture through the metaphors of mixing cultures; in this part the analysis is based on the formalist model of ethnicity. The purpose of this paper is to present a reconsideration of metaphors that illustrate mixing of cultures through the analysis of in-depth interviews conducted in the framework of the BRIDGE project. Primary focus is on the parts of the narratives that provide insight into the interpretation of cultural and ethnic differences, in connection with the management of different cultural repertoires. I point in particular to the representations that are created and used within the cultural repertoire of the interviewees, which are shared within various groups and used for their cultural and ethnic self-identifications or self-ascriptions. The article shows how individuals either defy the methodological nationalism and isomorphism of culture and limited national territory within some contexts or remain caught in them within others.

Key words: Second generation migrants, metaphors of mixing cultures, Istria, Slovenia, bricolage, hibridity

LITERATURA

- Ang, I. (2003):** Together-in-difference. Beyond diaspora, into hybridity. *Asian Studies Review*, 27, 2, 141–154. <http://www.informaworld.com/smpp/title~content=t713613499> (01.02.2015).
- Baskar, B. (2004):** Rasizem, neorasizem, antirasizem : dvojni esej o tranzitivnosti navidezno protislovnih pojmov. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, 32, 217/218, 126–149.
- Brah, A. & A. E. Coombes (2000):** Hybridity and its discontents: politics, science, culture. London, Routledge.
- Burke, P. (2009):** Cultural Hybridity. Cambridge, Polity Press.
- Crul, M. & H. Vermeulen (2003):** The Second Generation in Europe. *International Migration Review*, 37, 4, 965–986.
- Čapo Žmegač, J. (2003):** Dva lokaliteta, dvije države, dva doma. *Transmigracija hrvatskih ekonomskih migranata u Münchenu*. Nar. umjet., 40, 2, 117–131.
- Čapo, J. (2010):** Različiti pristupi povratnim migracijama: primjer Hrvatske. *Stud. ethnol. Croat.*, 22, 11–38.
- Foley, A. (2010):** Trailers and Tribulations: Crime, Deviance and Justice in Gypsy and Traveller Communities. Doktorska disertacija. University of Cardiff.
- Glick Schiller, N., Basch, L. & C. Szanton Blanc (1992):** Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. New York, New York Academy of Sciences. http://www.formazione.unimib.it/DATA/Insegnamenti/10_2246/materiale/glick%20schiller%20-%201992.pdf (01.02.2015).
- Greco, S. (2009):** Teoretične perspektive migracij in druge generacije migrantov. V: Janko Spreizer, A. & S. Greco (ur.): Praktični večjezični vodnik za usposabljanje. Koper, Milano, Graz, UP – FHŠ; Università degli Studi di Milano; BEST Institut für berufsbezogene Weiterbildung und Personaltraining GmbH, 18–23.
- Gregorič Bon, N., Repič J. & A. Janko Spreizer (2013):** Negibanje in vzpostavlanje kraja [Elektronski vir]. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC-SAZU.
- Gupta, A. & J. Ferguson (1992):** Beyond »Culture«: Space, Identity, and the Politics of Difference. *Cultural Anthropology*, 7, 1, 6–23. <http://links.jstor.org/sici?sici=0886-7356%28199202%297%3A1%3C6%3AB%22SIAT%3E2.O.CO%3B2-6> (01.02.2015).
- Hannerz, U. (1987):** The World in Creolisation. *Africa: Journal of the International African Institute*, 57, 4, 546–559.
- Janko Spreizer, A. (2009):** Od kulture k multikulturalizmu: premislek skozi antropologijo. *Razpr. gradivo, Inšt. nar. vpraš.* (1990), 60, 2, 142–161.
- Janko Spreizer, A. (2011):** Teorija migracij in druga generacija migrantov. V: Janko Spreizer, A. & S. Greco (ur.): Praktični večjezični vodnik za usposabljanje. Koper, Milano, Graz, UP – FHŠ; Università degli Studi di Milano; BEST Institut für berufsbezogene Weiterbildung und Personaltraining GmbH, 10–17.
- Jurić Pahor, M. (2012):** Čezmejni in transkulturni imaginariji: alpsko-jadranski prostor v kontekstu njegovega zamišljanja in o(d)smišljanja. *Annales, Series historia et sociologia*, 22, 2, 409–424.
- Jurić Pahor, M. (2014):** Mejni (s)prehodi: Homi K. Bhabha in teoretsko umeščanje njegovih koncepcij. *Primerjalna književnost*, 37, 1, 19–39.
- King, R. & A. Christou (2011):** Of Counter-Diaspora and Reverse Transnationalism: Return Mobilities to and from the Ancestral Homeland. *Mobilities*, 6, 4, 451–466. <http://dx.doi.org/10.1080/17450101.2011.603941> (01.02.2015).
- Knežević Hočevar, D. (1999):** Družbena razmejevanja v dolini zgornje Kolpe. Domačinsko zamišljanje nacije in lokalitete. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC-SAZU.
- Kraidy, M. M. (2002):** Hybridity in Cultural Globalization. *Communication Theory*, 12, 3, 316–339. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-2885.2002.tb00272.x> (01.02.2015).
- Kraidy, M. M. (2005):** Hybridity, or the cultural logic of globalization. Philadelphia, Temple University Press.
- Le Loarne, S. (2005):** Bricolage versus creativity what's the difference? Working paper serie RTM (WPS 05-02), 19 p. Hal Id: hal-00451857. <http://hal.grenoble-em.com/hal-00451857> (01.02.2015).
- Lévi-Strauss, C. (2004):** Divja misel. Ljubljana, Kratina.
- Louridas, P. (1999):** Design as Bricolage: Anthropology Meets Design Thinking. *Design Studies*, 20, 6, 517–535.
- Okely, J. (1983):** The Traveller-Gypsies. Cambridge, University Cambridge Press.
- Okely, J. (2010):** Constructing culture through shared location Bricolage and Exchange: – The Case of Gypsies and Roma. V: Stewart M. & M. Rovid (ur.): Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies. Budapest, CEU Press, 35–54.
- Malkki, L. (1992):** National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity Among Scholars and Refugees. *Cultural Anthropology*, 7, 1, 24–44.
- Medvešek, M. & R. Bešter (2010):** Migrantski otroci v slovenskem šolskem sistemu. V: Medica, K., Lukič, G. & M. Bufon (ur.): Migranti v Sloveniji – med integracijo in alienacijo. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstvenoraziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales.
- Milharčič Hladnik, M. (2011):** IN-IN: Življenjske zgodbe o sestavljenih identitetah. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC-SAZU. http://www.medkulturni-odnosi.si/images/stories/publikacije/Zivljenjske_zgodbe.pdf (08.04.2015).
- Nekby, L. (2002):** Employment convergence of immigrants and natives in Sweden. Department of Economics, Stockholm University. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.195.8914&rep=rep1&type=pdf> (01.02.2015).

Papastergiadis, N. (2000): The turbulence of migration: Globalization, deterritorialization and hybridity. Cambridge, Polity Press.

Portes, A. & M. Zhou (1993): The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants post-1965 Immigrant Youth. *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, 530, 74–96.

Rumbaut, R. (2008): Ages, Life Stages, and Generational Cohorts: Decomposing the Immigrant First and Second Generations in the United States«. V: A. Portes A. & J. DeWind (ur.): *Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives*. New York, Oxford, Berghahn Books, 342–387.

Sedmak, M. (2011): Kultura mešanosti: družbeno in politično prepoznavanje socialne kategorije mešanih ljudi. *Annales, Series historia et sociologia*, 21, 2, 261–274.

Sedmak, M. (2014): Kultura mešanosti. V: Sedmak M. & M. Zadel (ur.): *Kultura mešanosti, Zbornik povzetkov [Elektronski vir] / Simpozij Kultura mešanosti, Koper*, 10. junij, Univerza na Primorskem, Znanstvenoraziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales.

Sedmak, M. & M. Zadel (2014): Kultura mešanosti, Zbornik povzetkov [Elektronski vir] / Simpozij Kultura mešanosti, Koper, 10. Junij, Univerza na Primorskem, Znanstvenoraziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales.

Seymour-Smith, C. (1984): *Macmillan Dictionary of Anthropology*, Macmillan Reference Books. London, Basingstoke, The Macmillan Press.

SSKJ (2015): Hibrid. Iskanje po Slovarju slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC-SAZU. http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=Hibrid&hs=1 (30.04.2015)

Šumi, I. (2000): Etničnost, kultura, mejnost. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC-SAZU.

Vižintin, M. A. (2013): Vključevanje otrok priseljencev prve generacije in medkulturni dialog v slovenski osnovni šoli. (Doktorska disertacija). Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.

Werbner, P. (1997): Introduction: The dialectics of cultural hybridity. V: Werbner P. & T. Moddod (ur.): *Debating cultural hybridity: Multi-cultural identities and the politics of anti-racism*. London, Zed Books, 1–26.

Westin, C. (2003): Young People of Migrant Origin in Sweden. *International Migration Review*, 37, 4, 987–1010. <http://www.jstor.org/stable/30037783> (01.02.2015).

Wikipedija (2015): Križanec. <http://sl.wikipedia.org/wiki/Križanec> (30.04.2015).

Worbs, S. (2003): The Second Generation in Germany: Between School and Labor Market. *International Migration Review*, 37, 4, 1011–1038. <http://www.jstor.org/stable/30037784> (01.02.2015).